

míg kívülről meg nem tanuljuk őket – ez a jelenség teszi őket alkalmatlanná az együtt-járáásra –, az olvasó nemigen talál készzetést arra, hogy újabb művekkel próbáljon megbirkózni. Dérczy említett írásában nem egészen erre gondolt. Így fogalmazott: „*A jelsorozattá tett versek világgépi alapjukból következően utalnak arra, hogy hol folytatható, s egyáltalán folytatható-e ez a láncolat. S az is felmerülhet, épp kép és máskép, tükkörkép szempontjából, vajon e jelsorozat melyik eleme az, amely szükségszerű, s melyik, amely csak esetleges, akár el is hagyható, s ad absurdum nem elégséges-e két szöveg e jelentésalakításhoz. Kétségeim röviden úgy is megfogalmazhatók: nem az elhallgatás felé törekszenek-e ezek a szövegek?*” A Marno által folytatott magányos játék, világának megnyitása az irodalomtörténeti utalások és az önéletrajzi tényanyag felé, eszközeinek sorába az epikus és dramatikus alkotásmódok felvétele arról tanúskodik, hogy az együtt-járáás az ő számára is továbbhaladást, ha nem is célra, de lépésről lépésre irányuló mozgást jelent. A cél persze az a halál, amit *illeszkedő formák adnak ki végül*. De, ahogy Heidegger mondja, „*a jelenvaló létnek van egy olyan megszüntethetetlen, állandó »nem egész volta«, amely csak a halállal ér véget*”. Ez a „még nem”, ez a „*kintlevőség az összetartozók még együtt nem létét jelenti*”. (LÉT ÉS IDŐ, 48. §.) Marno szövegstruktúráiban az együtt-járó összetartozók egy új ontológiai státus betöltésére törekszenek. Belépnek egy körbe, amelyben mindig új minőségben térhetnek vissza önmön kezdeteikhez.

Bodor Béla

FÓNAGY IVÁN ERÉNYEIRŐL

Fónagy Iván: A költői nyelvről
Corvina, évszám nélkül (1999). 525 oldal, 4200 Ft

A könyv szerzőjét jó tíz éve jellemezte így az azóta elhunyt Hetzron Róbert: „*Fónagy Iván teljesen sajátos jelenség. Az az anakronisztikus típus, aki igazi humanista, nagyon szereti, amit csinál, és nagyon sok mindent csinál*” (Hetzron, 1991: 69–70.). Nevezetesen, népszerű könyvet írt például egykor a mágiáról (1943¹,

1989²), melynek alkémiáról szóló részletét első megjelenése után negyvenhárom évvel a tudománytörténész Gazda István méltónak tartotta arra, hogy újra megjelenjen a legátfogóbb magyar alkémiatörténeti mű reprintje kiegészítéseképpen (Szathmáry, 1986: 9–49.). Az ezoterikus tudományokhoz való vonzódását jelzi, hogy 1950-től a budapesti Nyelvtudományi Intézetben meglehetősen kezdetleges körülmények között, de behatósan foglalkozott fonetikával. Ennek gyümölcse a hangsúlyról (1958) és hanglejtésről (Fónagy & Magdics, 1967) írt könyve, s közben matematikai (elsősorban statisztikai, információelméleti) és pszichológiai alapokon vizsgálta a költői (1959, 1974), a gyermek- és tudományos nyelvet (1963), különös tekintettel a hangstilisztikára. Munkásságát 1967-től Párizsban, illetve alkalmanként szerte Nyugat-Európában és az USA-ban folytatta (Fónagy, 1991: 32–33.).

Ami új könyvét illeti, ebben elsősorban az alakzatokat tárgyalja, mintegy kiegészítve korábbi munkáját, amely kimondottan a költői nyelv hangtanáról szólt (1959¹, 1989²). Rendszeresen verstanall viszont sem 1959-es, sem jelen könyvében nem foglalkozik.) Jelen kötet bizonyos értelemben a szerző munkásságának összegezése is – leszámítva fonetikai műveit. A könyv központi témájául szolgáló metaforáról szólva például egyaránt megemlíti Vico és Max Müller nézeteit, s kitér az 1980-as évektől jelentkező kognitív nyelvészek felfogására is (201–210.), előszeretettel tárgyalva az olyan, számára különösen kedves témákat, mint például a szerelmi csata (78., 203.). Fónagy az alakzatokat tárgyalta már számos, javarészt Párizsban írt VILÁGIRODALMI LEXIKON-beli szócikkében s egy korábbi könyvecskéjében is (1990). Most megállapítja, hogy „*A költészet a mágiikus szertartások leszármazottja*” (451.), s így a költői nyelv tárgyalásakor visszanyúl 1940-es évekbeli munkásságáig. Ami pedig az elmúlt hatvan év során felhalmozott eszköztárát illeti, ez szinte változatlan: nyelvészeti, ezen belül fonetikai, valamelyest fonológiai alapok, zenei vonatkozások, a pszichológia (elsősorban a pszichoanalízis, sőt a pszichoterápia) iránti erőteljes érdeklődés, hihetetlenül gazdag példatár (elsősorban a magyar és nyugat-európai irodalom számára kedves szerzőitől, továbbá valamelyest a primitív népek költészetéből és a legkülönbözőbb tudományok művelőitől),

némi statisztika (nem különösebben modern kísérleti alapon is), és információelmélet, valamint olvasmányos stílus. (Fónagy 1942-től franciából és németből számos műfordítást is készített, többek között Brechtől és Mériméettől.) Általában nem használja az általa illő részletességgel leírt alakzatokat, stílusában talán csak a halmozás feltűnő.

Ami pszichológiai érdeklődését illeti, Fónagyra visszaemlékezései szerint Freud mélyebben hatott, mint nyelvészideáljai (1991: 34.), s jelen könyvének egyik központi témája, a metafora keletkezése kapcsán is tárgyal pszichotikus szimptomákat (177–180.). A kreativitás körlelektanának gazdag szakirodalmához (például Pertorini, 1984) értékes kiegészítés Fónagy jellemzése a nyelvészről, akinek egyéniségjegyei kapcsán a következőket állapította meg: „*A nyelvvel való foglalkozás önmagában is ellentétes dolgokat tételez fel, a kutatónak árnyalatnyi pontossággal észlelnie kell a nyelvvel kifejezett tartalmi különbséget, és ugyanakkor tökéletesen el is kell vonatkoztatnia a nyelvi sajátágok leírásánál a nyelv által közvetített tartalmaktól. A nyelvészet, ebből a szempontból tekintve, tudománnyá szervezett kényszerneurózis. A nyelvész maga olyan normális lelkiállattal rendelkező egyén, aki el tudja fogadni a tudomány szintjére emelt kényszerneurózis játékszabályait, és az adott keretben szabadon, otthonosan mozog*” (1991: 31.).

Ami emberi tulajdonságait illeti, érdemes megemlíteni Fónagy szerénységét és emlékezőtehetségét, amelyekre mostani könyvének előszavában (11–13.) találunk példákat.

Jómagam a televízióban a Tátrai Tiborral és Teller Edével készült interjúkat kedvelem a legjobban. Például Tátrai, a XX. század utolsó negyedének talán legjelentősebb magyar rockgitárosa szinte egyetlen vele készült interjúban sem mulasztja el megemlíteni, hogy ő mindent Radics Bélától tanult. (Ilyesfélék szoktak lenni a kicsit bárgyú szövegek: „Milyen volt az első gitárod, Tibi?” – „Arra már nem emlékszem, de Radics Bélának csehszlovák Jolanája volt.”) Ugyanez jellemezte Teller Edét, akivel szintén számos interjú készült, s mindegyiknek feltűnő vonása volt, hogy Teller lépten-nyomon Kármán Tódorra hivatkozott, állandóan őt idézte, mintha önbecsülő énje Kármánba bújt volna.

Fónagy Iván így válaszolt a XX. század második fele magyar nyelvészeit meginterjúvó kötet szerkesztőinek arra a kérdésére, hogy

„*Őn hogyan vált nyelvészé?*” – „*Nem szívesen mondom ezt első személyben, amióta egyszer Fokos-Fuchs Dávidtól azt hallottam, hogy ő nem merné magáról azt állítani, hogy nyelvész. Ilyen szerény és szemérmes volt legjelentékenyebb finnugor nyelvészeink egyike, és ilyen nagyra tartotta a nyelvészetet*” (1991: 31.). Itt tehát a nem egészen egyértelmű megfogalmazásból azt vélem kivenni, hogy Fónagy, Fokos-Fuchs példájára hivatkozva nem is meri magát egyértelműen nyelvésznek tekinteni.

Ugyancsak figyelemre méltó, s már-már Tátraira és Tellerre emlékeztet az a ragaszkodás, amellyel az időközben elhunyt Telegdi Zsigmondot követte: „*A legtöbbet, a leghuzamosabban, 1945-től máig Telegdi Zsigmondtól tanulhattam, tanuló*” (1991: 32., érdekes még ebből a szempontból is Fónagy, 1996–97: 45–48.).

A XX. század nyelvészetét és poétikáját több ízben is forradalmasító Roman Jakobsonról a következőket említette meg: „*Szerencsés véletlen révén megismerkedhettem Roman Jakobsonnal, és így a strukturalista tanítások újabb fejlődését a forrásuknál tanulmányozhattam, írásban és élőszóban. Ő erősített meg abban a hitemben, hogy a nyelv bármely aspektusa méltó és alkalmas a tudományos elemzésre*” (1991: 33.).

Érdekes itt megjegyezni egyrészt azt, hogy Fónagy készítette az egyik utolsó interjút Jakobsonnal (Jakobson, 1982: 5–9.), másrészt pedig azt, hogy maga Fónagy is jelentősen hatott Jakobson kései munkásságára. Jakobson Linda R. Waugh-val írt, kissé már megjelenésükre is korszerűtlen, de hangtörténeti és poétikai szempontból máig hallatlanul érdekes könyve, egyik legutolsó munkája köszönetnyilvánításaiban („acknowledgements”) megemlíti Fónagyot, s őt (két-két német és francia, valamint egy angol nyelvű) művét idézi. Fónagnak a világ nyelvészetében, az 1970-es években elfoglalt helyére jellemző az, hogy Jakobsonnal a következő témáknál kerül említésre: a különböző érzelmek hangokkal való kifejezése (Jakobson, 1988: 45.), a gyermeknyelv intonációja (1988: 167.), a dinamikus szinkronia (1988: 170.), a világos-sötét hangszimbolika (1988: 189.), az [i] és [u] hangoknak tulajdonított tulajdonságok (1988: 191.), valamint hogy a tabu elkerülése végett szokás megfordítani a hangok sorrendjét (1988: 211.). Ami a dinamikus szinkronia kifejezést illeti, ez alatt Fónagy azt érti, hogy „*a változás forrását a jelen ÁLLAPOT ellentmondásai alapján*

lehet csak megérteni” (1991: 33., erről korábban 1964, újabban és bővebben 1996–97., érdekes még 1990: 33.).

A szocialista Magyarországról távozott Fónagy és a forradalmi Oroszországból, majd a jelentős részben fasiszta megszállás alá került Európából menekült Jakobson nyilván az élet egyéb kérdéseiben is jól megértették egymást. Jelen művből is kiderül, hogy Fónagyra jelentős hatással volt az Európából a II. világháborút közvetlenül megelőzően vagy az alatt az USA-ba menekült különböző tudósok nagy nemzedéke, hogy csak az ebben a könyvében idézeteket említsen (zárójelben az USA-ba távozás dátuma): a pszichológus William (Wilhelm) Stern (1933) és Karl Bühler (1940), a matematikus Hermann Weyl (1933), a stiliszta Leo Spitzer (1936), az esztéta Rudolf Arnheim (1940) és persze maga Jakobson (1941), aki a filozófus Ernst Cassirer társaságában szelte át az óceánt. Jelen könyvben bántó a feleségével, Clara Sternnel közös gyermeknyelvi tárgyú könyvet írt Wilhelm – utóbb William – Stern és a svéd Gustaf (és nem Gustav) Stern ismételt összekeverése (234. és 515.).

Ami emlékezőtehetségét illeti, Fónagy jelen könyve előszavában megemlíti, hogy a szöveg zenei szerkezetéről szóló fejezet lényegében már az 1940-es évek első felében elkészült, mégpedig Kolozsvárt, ahol nem túl hosszú ideig a szintén nem tősgyökeres kolozsvári Koszój János oktatta (11.). Szintén nem mellékes, hogy ugyancsak az előszóban kétszer is elmondja, hogy Király István és Szerdahelyi István biztatására, támogatásával írta azokat a cikkeket a VILÁGIRODALMI LEXIKON-ba, amelyeknek anyagából ez a kötet összeállt (11–12.).

Nagy tévedés lenne azonban azt hinni, hogy jelen könyve a VILÁGIRODALMI LEXIKON-ba írt szócikkek átdolgozott újraközlése. Például az antonímiáról írott szócikke (1970) tartalmilag nem is hasonlít az új könyv idevágó passzusaihoz (36–39.), s tegyük hozzá: az 1970-es változat sokkal bővebb. Azonban míg korábban illusztrációképpen csak Victor Hugót és Catullust idézte (1970: 364.), most egy sor szerzőtől (Catullus, Villon, Henry Vaughan, Heine, Kosztolányi, Szabó Magda, Louise Labé, Nagy László, Pilinszky János, Karinthy, Corneille, Maurice Scève, Rutebeuf, Chrétien de Troyes, Shelley) hoz rövid idézetet. Amit tehát a VILÁGIRODALMI LEXIKON-ba írt s amit jelen könyvébe, azok tulajdonképpen kiegészítik egymást.

Fónagy ebbe a kötetébe igyekezett beletenni számos olyan érdekességet, így a *wawirit* (50.) és a *krát* (26.) is, amelyeket már első, 1942-es *WAWIRI* című könyvében is említett. Ennek a kötetnek a címe szerteágazó jelentésével mintegy összefoglalja a kora mitológiát. A kora nyelv az uto-azték nyelvek szonorai ágának vicols csoportjába tartozik, Mexikóban (Nayarit, Jalisco) beszéli kb. 13 ezer ember. „A mitikus-mágikus világnézet egységként fogja fel a számunkra semmiféle kapcsolatban nem álló képzeteket. A kora-indián wawiri szó, melyet Preuss (1912) »Lebenswasser [életvíz]-«-zel fordít, egybefoglalja a szeszestalt, melyet csak a harcosok és vének ihatnak; az alvilági tengert, mely a földet körül folyja, és a föld színén folyók, tavak alakjában jelenik meg. Wawiri az éjjeli ég, hiszen azonos az alvilági tengerrel; wawiri az esőt hozó felhő; az érett kukoricacsövény csillogó esőcsepp; wawirit tartalmaznak a termékenységi szertartások alkalmával hordozott tollasbotok is” (Fónagy, 1996–97: 61.). „Az éjjeli égbe, a wawiribe viszi Tatéch a föld- és holdistennő a lehullott virágokat, hogy ott fenn ragyogjanak tovább. A megfőzött kukoricacső, a kukoricaisten halála után mint esticsillag jelenik meg az égen. A halott emberek leszállnak az alvilágba, és ők is mint csillagok jelennek meg ekkor a fejünk felett. Az égről letűnt csillag pedig mint ember jelenik meg a földön. A születés és halál összetartoznak. Az alvilág, az éjszaka istennője, Tetewan, egyúttal a föld, a termékenység istene is. Hiszen:

Ott lakik, ahol minden, ami a földön megjelenik.

Ott a wawiriben, az éjszakában” (Fónagy, 1942: 14–15.).

Meg kell említenem Fónagy Iván néhány hibáját is. A legérdekesebbet ötvennyolc éve követte el, s talán másoktól vette át. Az említett, huszonkét évesen szerkesztett *WAWIRI* című kötetében és jelen munkájában is az epifora ismertetésekor (26., idézi még Szepes, 1989: 505.) szerepel egy a *krá* refrénszót ismételtető maláj-félszigeti népdal, s ez a *krá* pedig az egykori jegyzet szerint „gorilla” (Fónagy, 1942: 106.). Hogy került gorilla a Maláj-félszigetre? Jelen kötetből ez a hiba már kimaradt (a *krá* nem lett megmagyarázva), más hibaféleségek viszont – elsősorban nem a szerző, hanem a szerkesztő rovására – igen nagy mennyiségben akadnak benne. Például: *biztatás* (11., erről a viszonylag enyhe hibatípusról legutóbb Nádasy Ádám emlékezett meg. Kálmán & Nádasy, 1999: 198–9.), *másképpen* (423.), *parallelizmus* (248., kétszer is az olda-

lon, máskor viszont általában *paralelizmus* szerepel), nyilván számítógéptől származó *menyei* elválasztás (315.), *Orlandoja* (375.), egy bizonyos *Terják Jenő* (helyesen: Terjék József) említése (54.), *Apuleus* (313.), több önkényes egybe- és különírás, néhol kötőjeles megoldásokkal (*szín-szimbólumok*, 311., *színszimbólika*, 312., *Új-testamentum*, 282., 289.; érdekes még a kötet számos pontján a hosszú kötőjel ötletszerű használata). Találni még be nem zárt zárójeleket és félig kitett idézőjeleket is (példa akad mindkettőre a 203. oldalon, be nem zárt zárójel van még a 386. oldalon, van persze kétszer bezárt zárójel is: 197.). A bibliográfiában is számos hiba akad (például *Hadrovics, 1969*, *Havers, 1931*, *Sapir, 1944*, a *Sterne*k, *Szerdahelyi, 1972* esetében; teljesen érthetetlen az írás változat *Schlegel, 1980* és *Humboldt, 1985* esetében; a könyvcímek kurziválása távolról sem következetes, miként magában a főszövegben sem az). Ugyanazon az oldalon (185.) szerepel *Zuravljov, 1974* és a lábjegyzetben *Zsuravljov, 1974*, de a bibliográfiában nyoma sincs egyiknek sem. Az ezen a téren sem remeklő szerkesztő eleve lemondott egy egységes irodalomjegyzék összeállításáról, sok bibliográfiai adat csak lapalji jegyzetben található meg. Ugyancsak a szerkesztő dolga lett volna például, hogy *Navarrai Margit* (290.) és *Marguerite de Navarre* (340.) csak egy néven szerepeljen.

A gondos szerkesztő arra is felhívhatta volna a régóta távol élő szerző figyelmét, hogy számos általa eredetiből vagy angolból idézett műnek magyar fordítása is van (több nagy hatású könyv, például Freud számos munkája, Auerbach: *MIMESIS*, Austin: *HOW TO DO THINGS WITH WORDS*, Saussure: *COURS*, Weyl: *SYMMETRY*, Chomsky: *ASPECTS*, Moles: *THÉORIE DE L'INFORMATION ET PERCEPTION ESTHÉTIQUE*, angolul van említve Vigotszkij: *PSYCHOLOGY OF ART* és Vico: *THE NEW SCIENCE*, továbbá számos cikk is megjelent magyarul, például Benveniste: *LES NIVEAUX*, Meillet: *L'ÉVOLUTION*, Jakobson: *LINGUISTICS AND POETICS*, ez utóbbi ráadásul a bibliográfiában említett magyar tanulmánygyűjteményében, mégpedig részben Fónagy által szerkesztettben is benne foglaltatik, jelen bibliográfiában 505., Jakobson, 1972: 229–276., 477–480., s erről a 449. oldal meg is emlékezik). A könyv indexe (519–525.) az ígretnek

megfelelően „részleges”, ezenfelül hibás is, például a *szimbólum* és *szimmetria* címszavaknál nem ad meg oldalszámot (524.). Gondos szerkesztés mellett az sem történnhetett volna meg, hogy ugyanazokat a chiazmusra példaként felhozott műcímeket kétszer is elismételje a szerző (34., 420., ráadásul a hibás *Hintika* névvaltozáttal, 34.; ugyanezen az oldalon az egyébként elsősorban *Gertrude Stein* néven ismert amerikai íróntő mint *Gertrud von Stein* szerepel). A nem latin betűs nevek átírásában kevés megfontolás, szisztéma fedezhető fel (például *Sappho*, 203., *Platon*, 184., *Platón*, 203., 366., *Platón* TIMEUS-a, 282., *ILIÁSZ*, 225., *ILIÁSZ*, 247., 262., 264. és 375., *Pallas Athéné Zeusz koponyájából*, 200.; az indiai nevek is kuszán vannak írva, például *samasta*, 147., *samaszta-uisaya*, 247.). Ezek a fogatékosságok némi szakértelemmel és több korrektúrával kiküszöbölhetők lehettek volna, azonban több korrektúrára a magyar kiadók újabban egyre kevésbé hajlamosak, s jelen könyv „veszélyesen gyorsan készült” (11.).

Ezeknek és más hibáknak a kijavítása a kiadói szerkesztő feladata lett volna. Fónagynak a metaforáról írt VILÁGIRODALMI LEXIKON-beli szócikkének (1982) bibliográfiáját is érte annak idején alapos kritika (Bezeczy, 1990), de eddig többnyire igényesen szerkesztett művek jelentek meg tőle, esetenként nem kevés probléma ügyes megoldásával, például bonyolult ábrák és kották leközlésével (Fónagy & Magdics, 1967), sőt hanglemez melléklésével (Fónagy, 1974). Jelen könyve – nagy tartalmi érdemei ellenére – a leértékelődött szerkesztői szakma szégyene.

Irodalom

- Bakró-Nagy Marianne, Sz. & Kontra Miklós, szerk.: A NYELVÉSZETRŐL – EGYES SZÁM, ELSŐ SZEMÉLYBEN. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 1991.
- Bezeczy Gábor: EGY LEXIKON-SZÓCIKK BIBLIOGRÁFIÁJÁHOZ. *Buksz* 2(1990)2: 227–230.
- Fónagy Iván: WAWIRI. PRIMITÍV NÉPEK KÖLTÉSZE. Bibliotheca, 1942.
- : MÁGIA. Bibliotheca, 1943¹. Bp.: Tinódi, 1989². Részletek in: Szathmáry, 1986: 9–49.

- : A HANGSÚLYRÓL. Akadémiai, 1958. (Nyelvtudományi Értekezések 18.)
- : A KÖLTŐI NYELV HANGTANÁBÓL. Akadémiai, 1959¹, 1989².
- : A METAFORA A FONETIKAI MŰNYELVBEN. Akadémiai, 1963. (Nyelvtudományi Értekezések 37.)
- : A BESZÉD DINAMIKUS LEÍRÁSÁNAK ELVEIRŐL. *Nyelvtudományi Közlemények*, 66(1964)2: 315–330.
- : „ANTONÍMIA”. In: Király István & Szerdahelyi István, szerk.: VILÁGIRODALMI LEXIKON 1, A–C. Akadémiai, 1970: 363–5.
- : FÜST MILÁN: ÖREGSÉG. – DALLAMFEJTÉS. Akadémiai, 1974.
- : „METAFORA”. In: VILÁGIRODALMI LEXIKON 8, MARI–MY. Akadémiai, 1982: 300–331.
- : GONDOLATALAKZATOK, SZÓVEGSZERKEZET, GONDOLKODÁSI FORMÁK. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 1990.
- : HOGYAN LEHETTEM VOLNA NYELVÉSZ? In: Bakró-Nagy & Kontra, szerk., 1991: 31–34.
- : MESE A 3-AS SZÁMRÓL. *Holmi*, 6(1994)12: 1784–1808.
- : NYELVI JELEK DINAMIKUS SZERKEZETE. TELEGDI ZSIGMONDNAK VISZONZÁSKÉNT. *Nyelvtudományi Közlemények*, 95(1996–97)1–2: 45–82.
- : A BEFEJEZÉSRŐL. *Holmi*, 12(2000)2: 202–216, 3: 333–346.
- Fónagy Iván & Magdics Klára: A MAGYAR BESZÉD DALLAMA. Akadémiai, 1967.
- Hetzton Róbert: MAGYARORSZÁGON NEM RÉSZE AZ EMBERI JOGOKNAK AZ ELTÉRŐ NYELVÉSZETI VÉLEMÉNY. In: Bakró-Nagy & Kontra, szerk., 1991: 63–74.
- Jakobson, Roman: HANG – JEL – VERS. Fordította Barczán Endre & al. Gondolat, 1972².
- : A KÖLTÉSZET GRAMMATIKÁJA. Fordította Albert Sándor. Gondolat, 1982.
- : SELECTED WRITINGS VIII: COMPLETION VOLUME ONE. MAJOR WORKS, 1976–1980. Ed. by Stephen Rudy. Berlin, New York & Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1988.
- Jakobson, Roman & Linda Waugh: THE SOUND SHAPE OF LANGUAGE. Brighton, Sussex: Harvester Press, 1979. Reprinted in: Jakobson, 1988: 1–315.
- Kálmán László & Nadasdy Ádám: HÁROMPERCESEK A NYELVRŐL. Osiris, 1999.
- Pertorini Rezső: A KREATIVITÁS KÖRLÉLEKTANA. In: KREATIVITÁS ÉS DEVIÁCIÓ. (Pszichológiai műhely 2.) Akadémiai, 1984²: 79–88.
- Preuss, Konrad Theodor, hrsg.: DIE NAYARIT-EXPEDITION. Leipzig: Teubner, 1912.
- Szathmáry László: MAGYAR ALKÉMISTÁK. K. M. Természettudományi Társulat, 1928¹; Könyvértékesítő Vállalat, 1986².
- Szepes Erika: „REFRÉN”. In: VILÁGIRODALMI LEXIKON 11, PRAGM–RIZZ. Akadémiai, 1989: 505–7.

Kicsi Sándor András

VITA

LEVÉL RÉZ PÁLNAK

Kedves Szerkesztő Úr,
nagyon köszönöm kedves leveledet, a szíves és figyelmes reflexiót – meg is próbálok néhány mondatban válaszolni a felvetett kérdésekre; talán ha még egyszer nekirugaszkodom, pontosabban is meg tudom fogalmazni, mire is gondoltam. Nem akarok nagyon hosszan írni, mert nem gondolom, hogy alapvető ellentét lenne álláspontjaink között.

ad 1) Én Kovács András Ferencet nem azért nem tekintem „politikai” költőnek, mert nem veszem észre a verseiben valóban nagy számban előforduló politikai indulatokat, célzásokat, a környezetre és személyekre történő utalásokat: hanem azért, mert úgy vélem, ezek a mozzanatok mind „negatív” vétetnek csak elő, azaz a költő tulajdonképpen mindig „csak” tiltakozik (vagy utálkozik) azzal a politikai környezettel és elvárásrendszerrel szemben, melyben megszólalnia adatott s kell, s épp azért veszi elő s énekl meg politikai indultait is, mert magánemberi (épp „rá” mint egyedi költőre jellemző) megszólalását érzi veszélyeztetve; a konkrét politikai céloknak vagy eszméknek, politikailag körvonalazott jövőképnek vagy ideálnak, a Petri-féle politikát is magában rejtő „magyarázat”-nak én nyomát sem találok. Kovács verseiben én nem látok olyan politikai gesztust, mely túlmenne az egyéni szabadságnak, a megszólalás egyediségének állításán (ezért még követelésnek sem nevezném...): milyen jellemző is, hogy egyik leghatározottabb versciklusának címe épp HADD-EL KAF lesz, egyértelműen az „elhagyás”-ra játszván rá. Kovács versei és verseiből kirajzolódó költőfelfogása talán épp arra mutatnak rá, hogy mennyire elidegenedettek lehetnek is a politizálást és képviselői költészetet egyetemesen előíró költészeti elvárások, amennyiben nem az egyén szempontjait helyezik az első helyre – s nem lehetséges-e, hogy ez a tiltakozó mozzanat is belejátszik abba, hogy költészetének legfontosabb „fogása” a szerepekkel lesz kapcsolatos? Talán még e térre is kiterjeszhető lenne a cikkemben idézett Csokonai-